

RIVALEN IN HET BELOOFDE LAND

Een *geschiedenis* van
Joden en Palestijnen

JAN-AUWKE DIEPENHORST

JAN-AUWKE DIEPENHORST

RIVALEN IN HET BELOOFDE LAND

Een geschiedenis van
Joden en Palestijnen

Uitgeverij Omniboek

Dankwoord

De start van dit boek ligt in 2018 toen ik een eerste (deel)concept schreef voor mijn moduul ‘internationale machtsverhoudingen na 1945’ van de ‘minor geschiedenis’ op Hogeschool Saxion. Input kreeg ik van diverse groepen en personen, onder wie Martijn Diepenhorst, Bart Jeroen Kiers, Lo Reizevoort, honderden studenten van de minor geschiedenis, mijn leesgroep geschiedenis en niet te vergeten de helaas te vroeg overleden Midden-Oostendeskundige Ruud Hoff. Mijn speciale dank gaat uit naar de meelezers die het conceptboek zeer nauwgezet en professioneel becommentarieerd hebben: Simon Vuyk, Jos van Straten en René Berends. Simon heeft meerdere versies becommentarieerd en leerde mij veel over *Schrijven is schrappen*.¹ De redactie van uitgeverij Omniboek, Andries de Haan, Fabiënne Eken, Floor Jonkers, Marja van der Linden en Janna Willems, ben ik zeer erkentelijk voor de zorgvuldige correctie en de nuttige feedback. Ten slotte gaat mijn dank uit naar mijn partner Joke Zweers voor haar grote belangstelling en ondersteuning.

Jan-Auwke Diepenhorst

Inleiding

Hij die het verleden beheerst, beheerst de toekomst

‘Hij die het verleden beheerst, beheerst de toekomst.’ Woorden van de schrijver George Orwell, onder andere beroemd van de boeken *Animal Farm* en *1984*. Onze kijk op het verleden bepaalt hoe wij het heden interpreteren, en die interpretatie bepaalt ons gedrag. Rivaliserende partijen zijn niet uit op ‘de’ historische ‘waarheid’. Zij zetten geschiedenis graag naar hun hand om zo hun gelijk te halen. Als er één zaak is waar dit bij speelt, is het die van het conflict tussen Israël en de Palestijnen.

Zo wordt archeologie ingezet om te bewijzen wie de oudste rechten heeft op Palestina. De gehanteerde bronnen zijn echter vaak niet betrouwbaar. De (Hebreeuwse) Bijbel is geen geschiedenisboek,¹ en de geschriften uit de Oudheid zijn onvolledig en ideologisch geïnspireerd.² Het is voor wie dan ook, Joden of Palestijnen, moeilijk vol te houden dat ‘de’ bronnen hun ‘oudste rechten’ aantonen. De geschiedenis van het gebied is zo dynamisch en complex dat je niet kunt spreken van ‘eerste bewoners’. Vele ‘volkeren’ woonden tegelijkertijd in de gebieden aan weerszijden van de Jordaan en beïnvloedden elkaar.³ Er is dan ook niet zozeer sprake van de geschiedenis van een land (dat is een te moderne westerse bril), maar van een geschiedenis van bewoners van een gebied dat al sinds de bronstijd *Palestina* heet.⁴

Een voorbeeld van het gebruik van geschiedenis voor eigen doeleinden is het verhaal over Massada, een rots in de woestijn 4 kilometer ten zuidwesten van de Dode Zee. De Romeinse heerser Herodes bouwde er in het jaar 40 v.Chr. een schitterend paleis en een sterke vesting.⁵

Op deze plek zou in de jaren 70-73 n.Chr. een heroïsche strijd hebben plaatsgevonden. De Romeinen hadden in het jaar 70 alle Joodse legers na een opstand verslagen en Jeruzalem en de Joodse Tempel op de Tempelberg

Massada: Een vestingrots ten zuidwesten van de Dode Zee. Hier zou een heroïsch gevecht van Joodse strijders tegen de Romeinen hebben plaatsgevonden in de periode 70-73 n.Chr. Is het een waargebeurd verhaal, of vooral een voor ideologische doeleinden? (Dimagalin, 2014)

verwoest.⁶ Een groep van zo'n duizend Joodse mannen, vrouwen en kinderen had zich teruggetrokken op Massada. Ze versterkten het fort en wisten de aanvallende Romeinen lange tijd tegen te houden tot het moment dat de Romeinse generaal Silva met een legermacht van zo'n 15.000 soldaten de vesting tot elke prijs wilde veroveren. Ze bouwden een 5 kilometer lange wal rond de vesting en richtten acht militaire kampen in. De Joodse strijders waren volledig afgesloten van de buitenwereld. Maandenlang vielen de Romeinse troepen aan, maar ze werden steeds teruggeslagen. Toen de Romeinen zagen dat het zo niet ging lukken, bouwden ze een aarden wal tegen het fort om zo een bres in de muur te kunnen slaan. De verdedigers probeerden stand te houden met een binnenmuur van aarde en hout maar de Romeinen staken deze in brand. De Joodse strijders beseften dat het einde nabij was. Hun leider, Eleazar Ben-Yair, riep zijn mensen bijeen. In een vlammende toespraak herinnerde hij hen eraan dat ze lang geleden besloten hadden alleen God te dienen en niet de Romeinen of welke andere heerser dan ook. 'Laten we als vrije mensen sterven in plaats van gevangengenomen te worden en in slavernij voor de heidense veroveraars te moeten werken.' Zijn toespraak overtuigde de groep ervan vóór zonsopgang (zelf)

moord te plegen. Er werd geloot: tien mannen werden verkozen tot executeur. De anderen gingen naast elkaar liggen en ontblootten hun nek. Aan het eind doodde één overlevende executeur, door loting aangewezen, de overgeblevenen en daarna beroofde hij zichzelf van het leven. Bij zonsopgang braken de Romeinen door de muur. Overal brandden vuurtjes, een spookachtige stilte hing in de lucht.

In 1927 verscheen in Tel Aviv het gedicht *Massada* van de Oekraïense Joodse immigrant Lamdan. Het gedicht verzette zich tegen de assimilatie van joden in Europa. Hij ging de strijd om het *beloofde land* aan onder het motto ‘Massada zal nooit meer vallen.’⁷ In de jaren dertig was de amateur-archeoloog Guttman de drijvende kracht achter de promotie van Massada tot Joods pelgrimsoord voor scholen en paramilitaire eenheden. Eind februari 1942 organiseerde hij op Massada een scholing voor leiders van zionistische jeugdbewegingen. Op dat moment drong het Duitse Afrikakorps van veldmaarschalk Rommel Egypte binnen en dreigde door te stoten naar het Suezkanaal. Massada was op zo’n moment een symbool voor standhouden tot het bittere einde. Vanaf 1956 liepen rekruten van het Israëliëse leger naar de voet van Massada om bij het ochtendgloren de berg te beklimmen. Daar werd de rede van toenmalig rebellenleider Eleazar Ben-Yair voorgelezen en na de kreet ‘Massada zal nooit meer vallen’ werden de soldaten ingezworen.

Wetenschappelijk onderzoek kwam er na de jaren vijftig. Oud-opperbevelhebber van de Israëliëse strijdkrachten Yigael Yadin nam in 1963 de leiding van het veldwerk op zich. Massada kon helpen het imago van Israël in het buitenland te verbeteren. De opgravingen bevestigden het bestaan van een paleis, een synagoge, een zwembad, versterkingen en kampeementen van Romeinen. Er werden drie geraamtes gevonden en later in een grot nog ongeveer 24. Yadin claimde dat het de verdedigers van Massada waren. Hij bracht de ontdekkingen met veel publiciteit, en in 1966 verscheen een populair boek van zijn hand: *Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand*.⁸ Na de verovering van Jeruzalem in de oorlog van 1967 kreeg Massada concurrentie van andere bijzondere plaatsen en werd het een toeristische trekpleister met een kabelbaan. De tv-serie *Massada* werd er opgenomen en een ‘Romeinse katapult’ bleef achter. Het verhaal van Massada en de kreet ‘Massada zal nooit meer vallen’ bleven symbolen van standvastigheid. Toen president Bush in mei 2008 Israël bezocht, zei hij in het Israëliëse parlement (de Knesset): ‘Eerder vandaag bezocht ik Massada, een inspirerend monument van dapperheid en opoffering. Op de historische plaats zweren soldaten de eed “Massada zal nooit meer vallen”’.

Burgers van Israël, Massada zal nooit meer vallen en de VS zullen jullie altijd bijstaan.⁹ Later kwamen er wetenschappelijke bedenkingen over het verhaal. Haim Goldfus, professor aan de Ben-Goerion Universiteit van de Negev en zelf betrokken bij opgravingen bij Massada, stelde zelfs dat er helemaal geen strijd was gevoerd bij Massada. Van een stormram, zoals verbeeld in de tv-serie *Massada*, was volgens hem geen sprake. Er werden geen pijlpunten of resten van vuren gevonden. Hij sprak van een vals beeld over een heroïsche strijd die nooit had plaatsgevonden.¹⁰ Nachman Ben-Yehuda van de Amerikaanse Sociologische Associatie sprak zelfs over de Massada-fraude.¹¹ Hij stelde dat archeoloog Yadin en zijn groep de waarheid opofferden aan een ideologie. In hoofdstuk 2, over Flavius Josephus en de *Eerste Joodse Opstand*, bespreek ik voor welk verhaal de meeste ondersteuning is.

Zoals de archeologie wordt ingezet om het eigen historisch gelijk te halen, zo wordt de moderne geschiedenis van Joden en Palestijnen gebruikt om de huidige situatie te rechtvaardigen en oorlogen en het veroveren van gebied te legitimeren. Dit boek probeert een correct beeld van die geschiedenis vanaf de Oudheid tot op heden te schetsen, waarbij de nadruk ligt op de periode vanaf het einde van de negentiende eeuw.

Helden en martelaren

Keith Lowe, historicus, spreekt in zijn boek *Angst en vrijheid* over de Israelische samenleving vanaf 1948 als een cultuur van helden en martelaren.¹² ‘Helden’ omdat de Israëli’s het heft in eigen hand hadden genomen. Er ontstond een nieuwe natie met een cultuur van saamhorigheid, zelfopoffering en optimisme. ‘Helden’ die wilden sterven voor hun land en uitstegen boven de angsten van het verleden. Alles was een gevecht tegen het verleden, tegen het Joodse lot, tegen de Holocaust (brandoffer), tegen de *Shoah* (catastrofe).¹³ De ‘helden’ begrepen niet waarom Joden zich in de Tweede Wereldoorlog als makke schapen lieten afslachten. Andere Joden zagen overlevenden van de Holocaust vaak als inferieur. Zij moesten zoals de eerste minister-president van Israël, Ben-Goerion, zei, omgevormd worden tot ‘nieuwe Joden’. Voor martelaarschap en slachtofferschap was toen geen ruimte. Dat veranderde in 1961 met het proces tegen Adolf Eichmann, verantwoordelijk voor de massamoord op Joden. Zijn ontvoering uit Argentinië door Joodse agenten was een heldenverhaal. Tijdens het proces kregen de overlevenden alle ruimte om hun verhaal te vertellen, met alle gruwelijke details. Het was een historische rechtszaak. Voor het eerst sprak Isra-

el recht over moordenaars van het Joodse volk. Het proces verenigde het Israëlische volk; de Holocaust was niet meer iets wat anderen overkomen was, maar ‘ons allen’. Joden bleven zichzelf zien als een natie van ‘helden’, maar ze zagen zichzelf nu ook als een natie van ‘martelaren’. Een martelaarschap dat angstbeelden opriep bij volgende oorlogen.

Monsters

Keith Lowe geeft aan dat een samenleving die een cultuur van helden en martelaren wil creëren dat niet kan doen zonder te geloven in een ‘monster’. De vijanden van Israël waren, zo schrijft hij, de nieuwe nazi’s, en met name de Palestijnse Arabieren. De vergelijking met Hitler ontbrak niet, zoals bij de Egyptische president Nasser (1956 tot 1970). Ze zagen hem als een nieuwe Hitler. Vanuit het archetype van ‘martelaarschap c.q. slachtofferschap’ werd elk gevaar geïnterpreteerd als een bedreiging van het bestaan. Elke vorm van kritiek op het Israëlische handelen werd dan al snel een bedreiging en als de geschiedenis heeft geleerd dat wegrekken of verstoppen niet werkt, dan rest, zo meende men, alleen nog maar vechten met alle middelen die je hebt.

Toen Ben-Goerion in 1948 de staat Israël uitriep, waren Joodse troepen al bezig Arabische dorpen binnen te vallen en de lokale bevolking te verjagen. Arabische dorpen vlak bij een Joodse nederzetting zag men als bedreiging. De officiële Israëlische versie is dat de Arabieren niet werden verjaagd, maar zelf wegvluchtten. George Orwell waarschuwde al: ‘Wie het verleden beheerst, beheerst de toekomst.’ Er is een belang bij om het geschiedenisverhaal op een bepaalde wijze te vertellen.

Een nieuwe mythe: een natie van misdadigers

Er is tegenwoordig veel aandacht voor Israëlische misstappen en volgens Keith Lowe ontstond daarmee een nieuwe mythe: Israël is niet langer een natie van ‘helden’ of ‘slachtoffers’, maar een van ‘misdadigers’.¹⁴ Sommigen vergelijken het verdrijven in 1948 van ruim 700.000 Palestijnen met de Holocaust. Niet alleen buitenstaanders trekken deze vergelijking. Ari Shavit, journalist bij de Israëlische krant *Haaretz*, meldde zich in 1991 op een militaire basis voor zijn jaarlijkse dienstplicht.¹⁵ Het was een aantal jaren na het begin van de eerste *intifada*, een massale Palestijnse opstand. Shavit moest twaalf dagen als bewaker dienen in een gevangenkamp in Gaza. De omgeving van het kamp, dat op een paar honderd meter afstand lag van het witte zand van de Middellandse Zeekust, leek idyllisch. Achter de wachttorens waren prikkeldraad, barakken en legertenten. Men hield er

duizend Palestijnen gevangen. De meesten waren geen terroristen maar demonstranten; veel tieners. In elke legertent zaten twintig tot dertig gevangenen. Hij hoorde het jammeren van de Palestijnse jongeren tijdens de verhoren en hun geschreeuw bij de afranselingen. Hij zag de striemen op hun lichamen. Hij kon het niet van zich afzetten, het gebeurde op zo'n 50 meter van zijn bed. Shavit hoorde de soldaten praten. Termen die ze voor hun handelen gebruikten waren 'inquisitie', 'concentratiekamp', 'Aktion', 'Gestapo'. Shavit schreef dat 'de' vergelijking zich opdrong, maar dat hij die vergelijking ook verafschuwde: hier waren toch geen crematoria? Je kon onmogelijk beweren dat er echte overeenkomsten waren, maar, zo schreef hij: 'Die verschillen zijn niet groot genoeg om alle verwerpelijke echo's uit het verleden voorgoed te doen verstommen.' Later realiseerde hij zich wat het geheim was van het kamp: taakverdeling. De taakverdeling maakte het mogelijk dat er kwalijke dingen gebeurden zonder dat de indruk werd gewekt dat er slechte mensen bij betrokken waren. 'Maar al die niet-slechte mensen produceren gezamenlijk iets wat wel degelijk kwalijk is,' aldus Shavit. 'Met hun opstand hebben de Palestijnen ons opgezadeld met het volgende: ze hebben ons beroofd van de illusie dat een bezetting redelijk kan zijn. Ze hebben ons duidelijk gemaakt dat wanneer we Gaza bezetten, wij een Gaza-strandgevangenkamp nodig hebben.'

Wie in wonderen gelooft, is een realist

Keith Lowe wijst op het gevaar van beelden als helden, martelaren en monsters. Volgens Lowe hebben Joden en Arabieren veel gemeen. Het zou beter zijn als de beide partijen erin slagen vanuit dit perspectief te denken. Beide volkeren zijn lang inferieur behandeld, deels door dezelfde machthebbers, deels door dezelfde koloniale machten.

Veel mensen verwachten dat er geen oplossing mogelijk is voor het conflict tussen de Joden en de Palestijnen. Daarvoor is een wonder nodig. En daarom is de uitspraak 'Wie in wonderen gelooft, is een realist' het motto van dit boek. Het (bewerkte) citaat wordt toegeschreven aan de stichter van Israël, David Ben-Goerion. Was er vanuit het perspectief van de zionistische beweging niet een wonder nodig om tot een eigen staat te komen? Hopelijk zijn de wonderen de wereld nog niet uit.

De aanpak van het boek

'Hij die het verleden beheerst, beheerst de toekomst'. Dit boek probeert het verleden te begrijpen, om zo beter over de toekomst te kunnen spreken. Het gaat om een gevoelige kwestie. Dit blijkt al uit de reacties van mensen

die horen dat ik een boek schrijf over Joden en Palestijnen. De eerste vraag is bijna altijd aan welke kant ik sta. Een vraag die ik liever niet beantwoord. Er zijn al zoveel boeken die een ‘nieuwe, evenwichtige en neutrale’ kijk op het conflict beloven, en als je deze boeken leest, kom je meestal tot de conclusie dat het (op zijn minst gedeeltelijk) propagandataal was. Is het wel mogelijk om neutraal te zijn? Er zijn veel bronnen beschikbaar, maar vaak spreken deze elkaar tegen. Je zou als historicus kunnen volstaan met een weergave van die verschillende meningen, maar is dat ‘neutraal’ als er veel meer ‘bewijzen’ zijn voor het ene verhaal dan voor het andere? Wil je die informatie aan de lezer onthouden? In dit boek kies ik er daarom voor om weg te blijven van het alleen maar weergeven van de verschillende standpunten; soms ontkom ik niet aan een conclusie. Meestal spreken de feiten echter voor zich en kan de lezer zelf zijn conclusie trekken.

Voor een uiteindelijke oplossing van het conflict gaat het niet om het vaststellen van de historische waarheid en wie gelijk heeft, maar om begrip voor elkaars levensverhalen en situaties en om te beseffen hoe diep het trauma van de Holocaust zit bij Israëli's en hoe dit nog steeds meespeelt bij allerlei beslissingen. Maar tevens hoe diep het trauma van de *Nakba*, de catastrofe, de vlucht van ruim 700.000 Palestijnen bij het ontstaan van Israël, is bij de Palestijnen en hoe dit van invloed blijft op hun besluiten en acties. Ook al is de *Nakba* niet te vergelijken met de Holocaust.

Joris Luyendijk geeft in zijn boek *Het zijn net mensen* aan dat schrijvers vaak (onbewust) ‘partijdige’ taal gebruiken. Wie noem je een terrorist, wie een ‘havik’, wie een ‘hardliner’ en wie een vrijheidsstrijder? Spreek je over *bezette* gebieden of over *bevrijde* gebieden? Spreek je over de Tempelberg of over de Haram al-Sharif? Als je onpartijdig wilt berichten, loop je tegen veel problemen aan.¹⁶

Bij de discussies over Israël, Palestina, Joden en Palestijnen spelen vele vragen. Bijvoorbeeld: is er sprake van ‘oudste rechten’, hebben grootmachten Palestina toegezegd aan Joden en/of Palestijnen, zijn de Palestijnse vluchtelingen in 1948 verdreven door zionisten of vertrokken op eigen initiatief en zijn er momenten geweest dat een oplossing voor het conflict nabij was? En zo ja, waarom is het dan toch niet gelukt? Dit boek zoekt een antwoord op deze vragen.

Mijn verhaal begint bij de Oudheid en de verspreiding van de joden over de (toen bekende) wereld. Ik beschrijf de ontwikkeling van de geschiedenis

vooral vanuit een biografisch perspectief. De hoofdstukken over Flavius Josephus, Theodor Herzl, Chaim Weizmann, Jacob Israël de Haan, moefiti Amin al-Hoesseini, David Ben-Goerion, Golda Meir en Yasser Arafat beschrijven de geschiedenis tot en met 2004. Ook andere belangrijke personen, zoals Bar-Kochba, Gamal Abdal Nasser, Yitzhak Rabin, Shimon Peres, Menachem Begin, Ariel Sharon en Benjamin Netanyahu, komen ruimschoots aan bod. Deze hoofdpersonen zijn gekozen omdat zij bepalende rollen speelden bij belangrijke gebeurtenissen, zoals de diaspora, het tot stand komen van de staat Israël, de *Nakba*, de *Suezcrisis*, de *Zesdaagse Oorlog*, de *Naksa* (400.000 vluchtelingen na de Zesdaagse Oorlog), de *Jom Kipoer-oorlog*, de *Oslo-akkoorden* en de uitwerking hiervan, en het ontstaan van de *Palestijnse Autoriteit* in de *Bezette Gebieden*. In de epiloog beschrijf ik beknopt de geschiedenis tot en met eind 2022.

► Israël en de Bezette Gebieden in 2022. De enclaves in de West Bank en de Gazastrook vallen binnen het gebied van de Palestijnse Autoriteit. De Golanhoogten zijn bezet door Israël. De enclaves vloeien voort uit de Oslo-akkoorden; zie het hoofdstuk over Arafat. (Chicken, 2017)

**Flavius Josephus • Theodor Herzl • Chaim Weizmann
Jacob Israël de Haan • Amin al-Hoesseini
David Ben-Goerion • Golda Meir • Yasser Arafat**

De spanningen tussen Israël en de Palestijnen zijn bijna dagelijks in het nieuws. Deze spanningen staan niet op zichzelf maar zijn geworteld in het verleden. Aan de hand van de levens van acht Joodse en Palestijnse hoofdrolspelers beschrijft Jan-Auwke Diepenhorst de geschiedenis van de thematiek vanaf de oudheid tot het heden. Hij gaat in op de Jodenvervolging, hoe dit leidde tot het zionisme, en de verdrijving van de Palestijnen, maar richt zich ook op de gemeenschappelijke geschiedenis van de rivaliserende groepen. Diepenhorst bekijkt het conflict van beide kanten en pleit voor begrip van en voor beide partijen. Alleen zo is een leven in een gedeeld 'beloofd land' mogelijk.

JAN-AUWKE DIEPENHORST was docent geschiedenis en directeur van verschillende hbo-opleidingen van Hogeschool Saxion. Hij is gespecialiseerd in de geschiedenis van het Midden-Oosten en de Koude Oorlog. Het thema Israël en Palestina heeft al decennialang zijn grote belangstelling.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 697